

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-17

ПАНЧУК Л. В.

ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті обґрунтовано специфіку сучасного виробничого комплексу транснаціональних корпорацій, що на сьогодні стало необхідним складно структурним багатомірним об'єктом фінансово-економічного аналізу діяльності ТНК. Стаття розкриває якісно нові управлінські рішення та систему їх прийняття, предмет, зміст та особливості фінансового аналізу, систематизацію базових показників діяльності, результативність та інтенсивність інноваційної діяльності, методи фінансового аналізу діяльності транснаціональних корпорацій.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, фінансовий аналіз, корпоративні фінанси, суб'єкти господарювання, управлінські рішення, оподаткування, організаційні моделі ТНК.

PANCHUK L.

PHEE «International Scientific and Technical University named after academician Yuriy Bugay»

ACTIVITIES OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS AS AN OBJECT OF FINANCIAL AND ECONOMIC ANALYSIS

The specifics of the modern production complex of transnational corporations have been substantiated in the article. The article reveals qualitatively new managerial decisions and system of their adoption, subject, content and features of financial analysis, systematization of basic performance indicators, efficiency and intensity of innovative activity, methods of financial analysis of activities of transnational corporations. Most economists view TNC as one of the most important technology sources on which the strategic economic growth of both developed and developing countries depends. Increasing R&D activities of TNC outside the parent companies are related to the increase in international production. An important aspect of the methodology for analyzing the functioning of TNC is to analyze the system planning the activities of units, which requires the study of political, legal, economic, social, cultural environments of foreign business of TNC.

Key words: transnational corporations, financial analysis, corporate finance, business entities, management decisions, taxation, TNC organizational models.

Вступ. Особливу увагу в сучасній світовій системі дослідники приділяють аналізу діяльності транснаціональних корпорацій, що потребує нових підходів, розробок, типів і видів методики, моделей та інструментарію. Невпинне розширення масштабів їх діяльності зумовлює необхідність розробки методичних основ комплексного фінансового аналізу транснаціональних корпорацій, сьогодні це – одне з актуальних питань економічної науки.

Метою фінансового аналізу ТНК, в принципі, є традиційне завдання: одержати певну кількість ключових параметрів, що дадуть об'єктивну картину фінансового стану корпорації та усіх її підрозділів і фінансових результатів їх господарської діяльності по напрямках: стан майна та джерел його формування; структура витрат; структура балансу й оборотних коштів; ліквідність і фінансова стійкість; грошові потоки та оборотність; аналіз прибутковості та ефективності діяльності корпорації. При цьому, аналізу підлягає не тільки поточний фінансовий стан, а обов'язково й параметри, очікувані в найближчій чи віддаленій перспективі.

Однак, якщо звернутись до теоретичного розуміння «аналізу» загалом як одного із методів наукового обґрунтованого дослідження, суть якого полягає в розчленуванні системи як єдиного цілого на критично важливі складові та вивчення їх з урахуванням суттєвих взаємозв'язків, то потрібно зробити висновок, що в силу ряду особливостей діяльність ТНК виступає складно структурним багатомірним об'єктом фінансово-економічного аналізу. На нашу думку, головне, що потрібно брати до уваги, приступаючи до такого аналізу, наступне:

- наявність розгалужених вертикальних і горизонтальних гнучких зв'язків між виробничими, торгово-комерційними підприємствами, кредитно-фінансовими підрозділами, проведення єдиної виробничої, маркетингової та науково-технічної політики;
- нові інтегральні властивості (синергетичний ефект функціонування);
- можливість порівняно швидких перетворень внутрішньо-корпоративної структури під впливом зовнішнього середовища;
- організовані інформаційно-фінансові, матеріально-товарні та інші потоки;
- наявність інтернаціональної виробничої структури, що ґрунтується на розподілі праці між підрозділами, розташованими в різних країнах;
- здійснення централізованої фінансової політики в рамках ТНК;
- використання єдиного організаційно-інформаційного механізму вироблення стратегічних рішень і координації діяльності ТНК;
- контроль над акціонерним капіталом шляхом ПІІ.

Враховуючи такі особливі риси та ґрунтуючись на методичній базі щорічних досліджень UNCTAD, дослідники ТНК пропонують систематизувати базові показники діяльності ТНК у три наступні групи:

- абсолютні кількісні показники та показники результативності інноваційної діяльності;
- динамічні показники, що характеризують інвестиційну міжнародну експансію;
- показники, що характеризують поглиблення форм транснаціональної кооперації [1].

Перша група об'єднує абсолютні показники, які комплексно характеризують масштаби діяльності ТНК, зокрема:

- кількість філіалів та їх розподіл між країнами (резидентською та іншими);
- валова продукція ТНК в цілому, в тому числі іноземних філіалів;
- обсяг продаж ТНК, в тому числі іноземних філіалів;
- сукупна вартість активів ТНК, в тому числі іноземних філіалів;
- дохід ТНК, в тому числі іноземних філіалів;
- експорт продукції ТНК, в тому числі іноземних філіалів.

Важливим напрямом аналізу діяльності ТНК є результативність та інтенсивність інноваційної діяльності. Тому представлений перелік необхідно доповнити наступними показниками другої групи:

- чисельність науково-технічних кадрів, в тому числі у зарубіжних філіалів;
- кількість отриманих за рік патентів, в тому числі у зарубіжних філіалів;
- витрати на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) ТНК в цілому, в тому числі у зарубіжних філіалах.

Всі ці дані показуватимуть не потоки, які здійснюються через кордони, а їх наслідки у вигляді зумовленої ними господарської діяльності.

Друга група показників повинна представити власне динамічні показники в розрізі років, що буде характеризувати подальшу міжнародну спрямованість та експансію ТНК. Основою діяльності ТНК є інвестиції, саме тому, найбільш важливими серед цієї групи показників є показники, пов'язані з інвестиційною діяльністю:

- обсяг інвестицій у власні зарубіжні філіали, здійснених за рік (класифікуються як прямі іноземні інвестиції);
- обсяг інвестицій, спрямованих на здійснення транскордонних злиттів та поглинань;
- обсяги доходів, які переводяться з країни з високими податками і країну з низькими податками.

Третя група містить відносні показники, які характеризують економічний зміст транснаціоналізаційних процесів:

- коефіцієнт транснаціоналізації активів це відношення зарубіжних активів до всіх активів підприємства;
- коефіцієнт транснаціоналізації робочої сили це відношення чисельності працівників за кордоном до загальної кількості зайнятих;
- загальний коефіцієнт транснаціональності розраховується як середнє значення трьох вказаних показників: коефіцієнтів транснаціоналізації активів продаж та працівників;
- коефіцієнт інтернаціоналізації це відношення кількості зарубіжних філіалів до загальної кількості підрозділів.

Аналіз третьої групи показників має виходити з того, що в результаті глобальних операцій ТНК посилюється світова інтеграція як об'єктивний процес, обумовлений міжнародним поділом праці, що породжує транснаціональні форми кооперації, веде до небувалого високого рівня взаємозалежності країн. Виступаючи центрами координації і рушійними силами світового виробництва й обміну, ТНК формують усередині своїх комплексів і між собою мережу відносин, які виходять за межі держав [1].

Серед кількісних показників аналізу діяльності ТНК будуть також характеристики зарубіжних філій, або країн, у яких здійснюються операції, обсяг зарубіжного виробництва та його питома вага у загальному виробництві корпорації. Такі параметри виражають:

- обсяг ПІІ та їх питома вага в загальних інвестиціях;
- обсяг зарубіжних активів, їх частка в сукупних корпоративних активах;
- обсяги продажу окремих дочірніх компаній та їх частка в загальних продажах;
- чисельність персоналу у зарубіжних філіях та його питома вага в загальній кількості працівників корпорації;
- частка прибутків, що фірма отримує від міжнародної виробничо-інвестиційної діяльності.

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку транснаціональних корпорацій є зростання материнських компаній і філій, підвищення ступеня міжнародних операцій, активності в банківському бізнесі, злиття та поглинання, які сприяють ТНК отримати стратегічні активи інших фірм, розширенню розмірів ТНК, диверсифікувати ризики, використати нові фінансові можливості, реалізувати особисті інтереси менеджменту тощо.

Результати вивчення існуючих методик та інструментарію аналізу діяльності ТНК дають підстави стверджувати, що загалом вони становлять систему комплексного аналізу різноаспектної діяльності ТНК, що представимо схематично на рис. 1. Схема враховує те, що сучасні умови організації та управління ТНК

потребують вирішення складних завдань, необхідним стає розроблення і удосконалення системи управління та структури менеджменту.

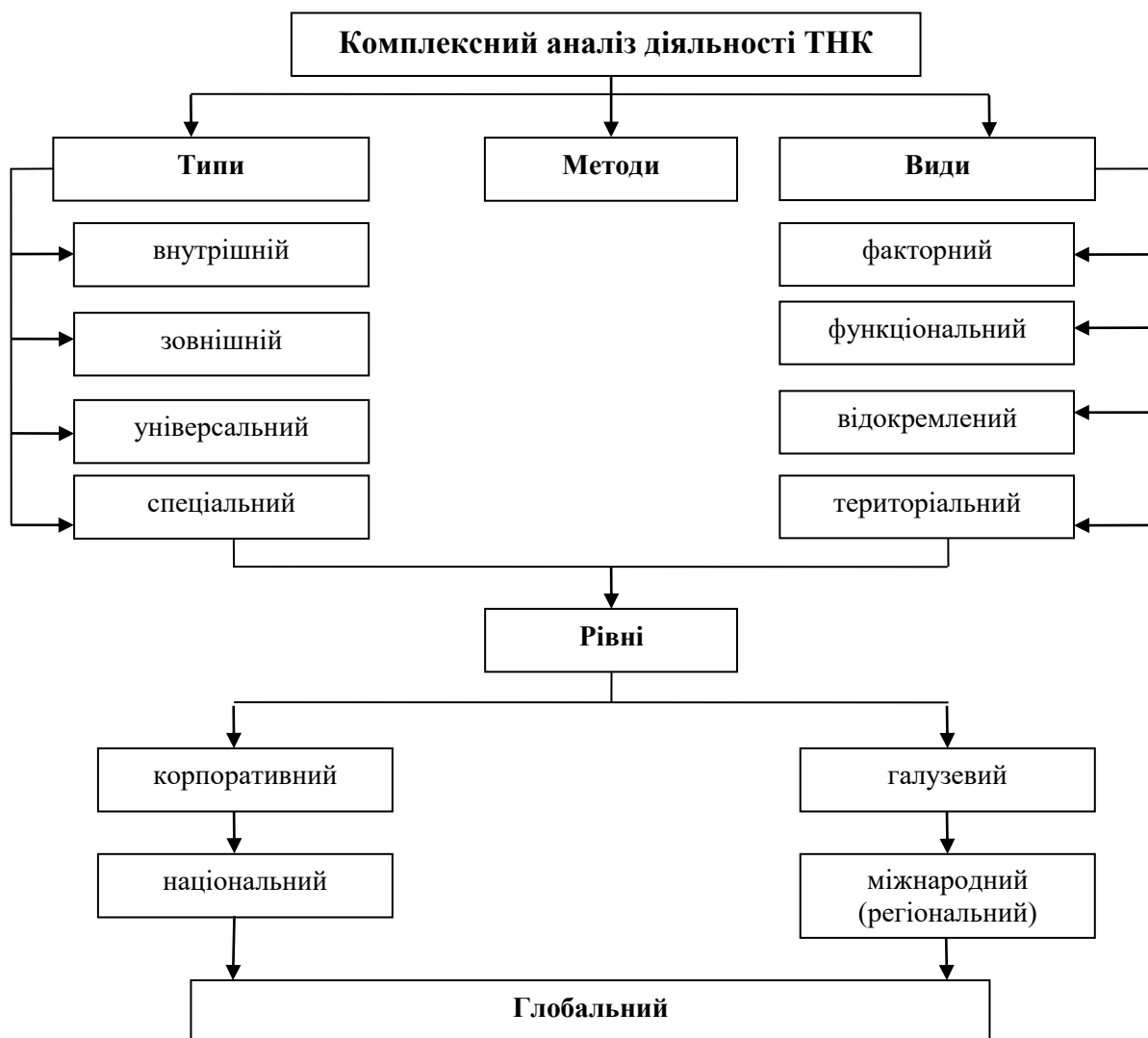

Рис. 1. Система комплексного аналізу діяльності ТНК

ТНК може аналізуватися на макроекономічному (загальні, національні, міжнародні, глобальні тенденції) рівні, мезоекономічному (тенденції взаємодії між фірмами, корпораціями) рівні та мікроекономічному (тенденції зростання окремої фірми) рівні.

Серед методів фінансового аналізу ТНК варто виділяти дві групи: він використовуватиме як основні методи фінансового аналізу (горизонтальний; вертикальний; трендовий; метод фінансових коефіцієнтів; порівняльний аналіз; факторний аналіз (зокрема й аналіз за схемою Дюпон-каскад), так і цілий ряд специфічних методів фінансового аналізу залежно від цілі такого аналізу.

Учені характеризують основні методи реалізації організаційних функцій ТНК, що складається із таких взаємопов'язаних етапів.

Поділ праці – процес поділу загальної роботи в організації на окремі завдання, що фактично є спеціалізацією.

Департаменталізація – процес групування робіт і видів діяльності в окремі підрозділи організації. Виділяють декілька базових схем департаменталізації та підходів до побудови ТНК:

- відокремлена – за операціями на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- функціональна – за основними функціями управління;
- продуктова – за окремими видами продуктів, що виробляються;
- територіальна (регіональна) – за географією фізичного розташування підрозділів;
- орієнтована на споживача – за принципом задоволення потреб найбільш значущих споживачів.

Делегування повноважень – процес передачі керівником частини своїх повноважень підлеглому, який приймає на себе відповідальність за їх виконання.

Існують три типи повноважень: лінійні-штабні (апаратні, адміністративні, функціональні), які передаються вищим керівником безпосередньо його підлеглому і далі іншим підлеглим. Делегування лінійних повноважень утворює ієрархію рівнів управління в організації; штабні (апаратні, адміністративні) – повноваження, що передаються особам, які здійснюють консультативні, обслуговуючі функції щодо лінійних керівників; функціональні – повноваження, що дозволяють особі, якій вони передаються, в межах її компетенції пропонувати або забороняти певні дії підлеглим лінійних керівників.

Встановлення діапазону контролю – визначення кількості працівників, безпосередньо підлеглих даному менеджеру. Внаслідок делегування повноважень в організації виникає кілька організаційних рівнів управління. Кількість організаційних рівнів визначається діапазоном контролю. Збільшення кількості рівнів управління суттєво впливає на ефективність діяльності ТНК внаслідок зростання витрат на управління; ускладнення зв'язків між підрозділами, викривлення інформації, ускладнення процесів планування і контролю.

Створення механізмів координації – процес узгодження дії усіх підсистем корпорації для досягнення її цілей.

Організаційні функції ТНК передбачають затвердження структури виробництва, органів управління та зв'язку, регламентацію функцій, затвердження положень, інструкції, добір, розміщення кадрів та формування штатів [3].

Як багатонаціональні, так і глобальні ТНК, чие закордонне виробництво за обсягом операцій перевищує національне виробництво, орієнтуються на матричну структуру управління. В цьому випадку організація управління має неформальний характер, кожен менеджер закордонних філій звітує двом і більше інстанціям більш високого рангу – за регіональною, продуктивною або функціональною ознакою. При матричній структурі «внутрішній» і «зовнішній» менеджмент тісно переплітаються, підрозділи взаємопов'язані, кожен бере участь у розробці глобальних стратегічних рішень.

На менеджмент ТНК справляє неабиякий вплив політичне становище в країнах-реципієнтах та у країнах базування, політична стабільність, знання місцевих політичних партнерів, союзів і угруповань, ділових інтересів, найвидатніших політичних діячів, політичної ситуації в районах проникнення тощо.

Важливим чинником розвитку ТНК є міжнародне публічне і приватне право, яке регулює не тільки відносини між окремими організаціями або громадянами у міжнародному житті, а й створює правові умови для регулювання міжнародного співробітництва в різних сферах економічної діяльності. До джерел міжнародного права належать міжнародні договори, що регламентують економічні режими міжнародного руху товарів, послуг, капіталів та ін., національні внутрішні законодавства окремих країн, міжнародна судова та арбітражна практика. Особливе значення мають договори щодо кооперації і створення змішаних підприємств, спеціалізації, інвестиційної діяльності, придбання власності та майнових прав, захист особи і власності, переказ коштів, страхування нерухомості і товарів, торговельного арбітражу тощо.

Система менеджменту ТНК враховуватиме правові економічні режими, які встановлені приймаючою країною, особливо щодо таких принципів:

- справедливий і недискримінаційний режим, сутність якого полягає в узгодженості зв'язків між зацікавленими державами;
- режим найбільшого сприяння: надання прав, преференцій, умов і пільг у договірних сферах: торгівля, мито, статут юридичних і фізичних осіб, валютні режими тощо;
- режим екстериторіальності, що побудований на виключному підпорядкуванні законам власної держави, уряд якої може розширити свій правовий вплив на фірми, чий штаб-квартири розташовані на її території і дотримуються національного законодавства;
- раціональний національний режим, що має значення для ведення бізнесу в конкретній країні (про охорону природного середовища, санітарно-гігієнічні норми, про правила техніки безпеки та ін.);
- торговельне й договірне право (захист патентів, авторські права, торговельні знаки, бухгалтерські знаки тощо);
- трудове законодавство, закон про оподаткування корпорацій і фізичних осіб, антимонопольне законодавство;
- закони про іноземні інвестиції, закони, що регулюють експортно-імпорتنі операції, ціноутворення, валютні та митні режими та ін.

Методика аналізу діяльності ТНК потребує й врахування типу економічної системи: вільна приватно-ринкова, центрально-керована або планова і змішана соціально-ринкова економіка. Вільна приватно-ринкова економіка передбачає приватну власність на чинники виробництва, встановлення ринкової ціни на товари і послуги на основі попиту і пропозиції, прийняття господарських рішень суб'єктами підприємництва самостійно тощо. При централізовано-керованій економіці власність на чинники виробництва суспільна, приватна власність зводиться до особистих речей і предметів домашнього ужитку громадян, відсутня конкуренція, розподіл ресурсів визначається угодами тощо.

У сучасній глобальній економіці здебільшого функціонують так звані змішані соціально-ринкові економіки (у Швеції, Австрії, Німеччині, Франції, Ізраїлі та ін.), які поєднують спільну і приватну власність, ринкові і командні економічні структури, присутність частки держави у власності на засоби виробництва,

особливо в таких галузях, що відіграють первинне значення для суспільного добробуту (транспорт, енергетика, зв'язок, комунальні послуги, охорона здоров'я та ін.).

Для аналізу ефективності діяльності ТНК мають значення також показники: валовий національний продукт (ВНП), темпи економічного зростання, зовнішньоторговельний оборот, динаміка інвестицій та ін. За розміром ВНП на душу населення Світовий банк підрозділяє країни з високим рівнем доходу (понад 6 тис. дол. США), з середнім рівнем доходу (від 545 до 6 тис. дол. США) та ін. [4].

Одним із важливих аспектів методики аналізу діяльності ТНК є структура та динаміка інвестицій. Дж. Даннінг у роботі «Багато національні підприємства і глобальна економіка», розкриваючи типи діяльності БНК (ресурсно-пошукові, ринково-пошукові, спрямовані на підвищення ефективності та на пошуки стратегічних активів і здібностей), підкреслює, що компанії, які здійснюють інвестування за кордон, прагнуть не тільки отримати доступ до дешевих ресурсів, а й підвищити прибутковість, здобути активи іноземних корпорацій з метою підтримки або просування своєї міжнародної конкурентоспроможності на ринках [5].

Більшість економістів розглядають ТНК як одне з найважливіших джерел технологій, від яких залежить стратегічне економічне зростання як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Збільшення науково-дослідницької діяльності ТНК поза межами материнських компаній пов'язане зі зростанням обсягу міжнародного виробництва. Варто зауважити, що існують різні методи надходження науково-технічних знань і технологій у приймаючі країни, такі як:

- імпорт капітальних товарів (машин, обладнання тощо);
- прямі інвестиції (філії, відділення та інші підконтрольні підприємства ТНК);
- асоціація з ТНК у формі спільних підприємств;
- контрактні (неакціонерні) форми операцій, включаючи купівлю патентів і ліцензій, угоди про науково-технічну допомогу (співпрацю), підрядні контракти («під ключ», «продукт у руки» тощо);
- науково-технічні публікації (періодика, спеціальні дослідження);
- стратегічні альянси тощо.

Вигоди передачі технологій ТНК країні-реципієнту пов'язують із можливістю підвищити продуктивність, випускати нові продукти та зменшити витрати. У світовій економічній літературі оцінка економічної віддачі від передачі технологій пов'язується з роллю інновацій у підвищенні продуктивності факторів виробництва.

Висновок. Виявлені та проаналізовані особливості міжнародної господарської діяльності ТНК, можливість застосовувати ними різні стратегії економічного розвитку та, відповідно, гнучкі організаційні структури, сучасні тенденції щодо посилення їх впливу на економіку приймаючих країн, а також визначені фактори впливу на ефективність їх функціонування дають можливість зробити такий висновок: діяльність ТНК є складно-структурним об'єктом фінансово-економічного аналізу, що вимагає нових підходів, методики та інструментарію аналізу.

Література

1. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : [монографія]. – К. : КНЕУ, 2001. – 387 с.
2. Касич А.О. Методичні основи аналізу ефективності діяльності підприємства в умовах транс націоналізації капіталу [Електронний ресурс] / А.О. Касич // Ефективна економіка. – 2011. – № 1. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua
3. Трансформація процесу транс націоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища : монографія / [Ю.В. Макогон та ін.] ; під ред. Т.В. Орехової. – Д. : Норд Прес, 2011. – 652 с.
4. Руденко Л.В. Експертно-аналітична діагностика фінансової діяльності ТНК : [монографія] / О.Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
5. Dunning J.H. Economic Analysis and the Multinational Enterprise. London, 1974. P. 13.

References

1. Lakhthonova L.A. Finansovyi analiz subiektiv hospodariuvannia : [monohrafiia]. – K. : KNEU, 2001. – 387 s.
2. Kasych A.O. Metodychni osnovy analizu efektyvnosti diialnosti pidpriemstva v umovakh trans natsionalizatsii kapitalu [Elektronnyi resurs] / A.O. Kasych // Efektyvna ekonomika. – 2011. – № 1. – Rezhyim dostupu : www.economy.nayka.com.ua
3. Transformatsiia protsesu transnatsionalizatsii v umovakh zrostantia nevyznachenosti hlobalnoho ekonomichnoho seredovyscha : monohrafiia / [Yu.V. Makohon ta in.] ; pid red. T.V. Oriekhovoi. – D. : Nord Pres, 2011. – 652 s.
4. Rudenko L.V. Ekspertno-analitychna diahnostyka finansovoi diialnosti TNK : [monohrafiia] / O.H. Bilorus, D. H. Lukianenko ta in. // Stratehii ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii. – K. : KNEU, 2001. – 538 s.
5. Dunning J.H. Economic Analysis and the Multinational Enterprise. London, 1974. P. 13.

Рецензія/Peer review : 27.02.2020

Надрукована/Printed : 11.03.2020
Прорецензовано редакційною колегією